

Т.О. ЦЕПКАЛО

**АРХЕТИПНИЙ ОБРАЗ МІСЯЦЯ В ПОЕЗІЯХ
П.КАРМАНСЬКОГО ТА В.СВІДЗИНСЬКОГО**

Стаття присвячена дослідженню глибинного смислу та міфологічного наповнення архетипного образу місяця в поетичних творах П.Карманського та В.Свідзинського. Аналізується інтерпретація поетами лунарного образу відповідно до праслов'янського світогляду та світової міфології. Окрема увага приділяється вивченню індивідуально-авторського міфотворення на основі астрального образу.

Ключові слова: *архетипний образ, міфологема, образ місяця, світогляд, міфопоетика, міфотворчість.*

Осягнення світогляду будь-якого митця відбувається здебільшого на основі міфоаналізу його художньої творчості, в котрій обов'язково поєднуються різноманітні міфологічні елементи, до яких відноситься й архетипний образ, значущою властивістю якого є його символічність. Відтворюючи прадавнє світобачення, цей елемент відіграє важливе значення в літературному міфотворенні та є продуктом творення народу, частиною етносвідомості. Таким чином, архетипний образ має міфологічно-символічне значення й розкриває глибину та змістове наповнення художнього тексту, допомагає збагнути феномен авторського світоглушення.

Творчий доробок П.Карманського та В.Свідзинського є малодослідженим явищем, а тому потребує ретельного вивчення літературознавцями. Загальні положення життя та творчості Петра Карманського подавав П.Ляшкевич, який вивчав лірику митця в контексті літературного процесу. О.Шегеда розглядала біблійні образи у його творах, а Г.Осадко аналізувала знакові образи-символи як стильові чинники в поезії та прозі символізму на матеріалі творчості П.Карманського, Л.Подолей

описувала онтологічні особливості мариністики митця, Я.Нахлік висвітлював проблеми топосу персоніфікованої душі в релігійно-філософському аспекті.

Поетичний простір В.Свідзинського знаходить своє відображення в науковій літературі дещо ширше. Так, А.Тимченко досліджувала мотивну структуру його поезії, М.Барабаш – синергетичну концепцію творчості митця, Є.Прісовський – мотиви світової гармонії й дисгармонії в його ліриці. М.Наєнко, Н.Плахотнік, В.Папушина також аналізували художню манеру В.Свідзинського. Як бачимо, міфопоетика лірики обох письменників не була предметом вивчення в літературознавчій науці, що й зумовлює актуальність нашої наукової розвідки.

Метою статті є дослідження реалізації архетипного образу місяця в поетичному доробку Петра Карманського та Володимира Свідзинського через об'єктивацію міфологічної парадигми обох митців, встановлення ролі міфологічних елементів для розкриття авторської картини світу.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання**: виявити архетипний образ місяця у творчості обох поетів, дослідити особливості його інтерпретації на міфологічному підґрунті, означити принципи індивідуально-авторського міфотворення.

Архетипний образ місяця як частина художньої міфотворчості в українській поезії яскраво відображає міфомислення П.Карманського та В.Свідзинського, синтезуючи світоглядні корені українського народу та авторську картину світу. Лунарний образ у ліриці обох поетів постає в зримій єдності із ніччю, що цілком закономірно, адже місяць – це володар ночі [11, с.50], згадка про котрого завжди асоціюється саме з цією частиною доби. «Призначення його – освітлювати землю вночі, а щоб він міг краще виконувати це своє пряме призначення, Господь поставив місяць ближче до землі, ніж сонце» [6, с.226].

У поезії В.Свідзинського «Де вулицю укрили» місяць і ніч зображені друзями, котрі у взаємодії один з одним панують над сонцем: *«Зате, як вийде вона / Раненько з місяцем-другом, / І стануть сідати обоє / На громохкий*

сонячний віз, / І весело заторохтять орчики, / А я буду дивитися з ганку, – / То не оглянься на мене / І не засміється глузливо / Клишонога незграба ніч» [9, с.117]. Метафорична картина, що подається в міфологічному ключі, ініціює індивідуально-авторське світобачення, позначене оригінальністю художнього мислення, поетичні інтенції котрого виходять за просторові межі. Образний стрижень картини розгортає імпліцитний план міфологічних алузій на взаємоперетікання дня і ночі й водночас виражає протиставлення денного і нічного світил. Митець відходить від традиційних уявлень про астральні образи, де сонце завжди превалує над місяцем та зірками, і надає лунарному образу першорядну роль. Це підтверджує той факт, що автор персоніфікує місяць, наділяючи його людськими рисами, а сонце опредмечує, зменшуючи його значущість.

Прихід нічного світила на небо ототожнюється з приходом ночі, а тому взаємодія цих архетипних образів у художньому творі є засобом передачі космічного світовідчуття. Очікування ночі ліричним героєм у вірші П.Карманського «Як тиха ніч пов'є долину...» зі збірки «Ой люлі, смутку» є результатом повторюваності добового циклу й чергування небесних світил: *«Як тиха ніч пов'є долину / І місяць посріблить ручай, / Тоді на крилах туги злину / У найзадумливий розмай»* [5, с.42]. Краса нічного пейзажу в місячному сьйві передана автором лаконічно й контрастує із його душевним станом, з тужливістю та задумливістю, котрими просякнута вся його лірика. Елегійний настрій вірша акцентує увагу читача на особистих почуттях ліричного героя, котрі синкретично переплітаються з нічною природою, розчиняючись у ній та відтворюючи пантеїстичне світовідчуття автора.

Подібний підхід спостерігаємо і в поезії В.Свідзинського «Дні мигтіли...», де ніч, місяць на лоні природи та особистий смуток утворюють причинно-наслідковий ланцюжок: *«А слідом – павучим кроком ніч. / Місяць – гребінь – на ліси далекі, / А на мене смуток та непам'ять»* [9, с.177]. Нічне світило як наслідок настання ночі стає причиною журби ліричного героя. Таким чином, утверджуючи космічну організацію світу, автор ставить

людину у центр буття. Також на окрему увагу заслуговує міфопоетичний ланцюжок *місяць – гребінь – ліс*, що має глибоке символічне значення. Лунарний образ уважається символом плодovitості й народження [8, с.120], завдяки чому можна простежити його зв'язок із гребенем, що встановлюється лише у символічному підтексті. «Про плодючу силу гребеня часто оповідається у поширених казкових сюжетах: герой кидає гребінь у чисте поле, і відразу на тому місці виростає ліс» [2, с.117]. Отже, гребінь також символізує ліс, що на підсвідомому рівні й виражає автор у цьому вірші. А тому місяць, гребінь та ліс є архетипними образами, що репрезентують залишки міфологічної свідомості, розкодовуючи та поглиблюючи авторські інтенції.

Сумні нотки, що супроводжують всю лірику В.Свідзинського, переносяться й на лунарний образ, виходячи за рамки особистих почуттів. У поезії «Із мурованого покою» місяць опосередковано через сяйво показує свій емоційний стан та ставлення до навколишнього світу, набуваючи, таким чином, людських рис: *«Як місяць світиться, коли / Поволі одхиляє двері / Свого житла! В юрбі зірниць / Він ходить мерклий і блідий»* [9, с.149]. Одухотворення астральних образів як характерна риса прадавнього світобачення тут створює особливий тип наративності, що полягає в передачі досвіду. Художній зміст у цьому творі несе важливу міфологічну інформацію про сприйняття дійсності нічним світилом, що, таким чином, індивідуалізується, виражаючи особистісні макрохарактеристики. Звуження просторових меж у зображенні поведінки місяця відбувається від простору Всесвіту до простору власного світу. Аксиологічний вимір має тут топос власного житла, що сприймається як найбільша цінність для володаря ночі, закономірно ідентифікуючи його господарем своєї оселі, що співвідноситься із традиційним його означенням господарем нічного світу [10, с.44]. З огляду на особливе авторське сприйняття простору помешканням місяця може виступати ніч, небо, частина небесної сфери тощо, тому що топос житла тут подається абстраговано, без будь-яких натяків та алюзій, що створює широке

тло для читацького уявлення.

У зображенні міфологеми місяця в іншому поетичному творі В.Свідзинського («У степу, по дощі») топос житла прирівнюється до аксіологічно рівного йому топосу двору, смислові конотації яких є тотожними. Розглядаючи нічне світило в образі господаря, що відповідає міфічному сюжетові багатьох архаїчних колядок, можна стверджувати, що межі його володіння – його власна господа, а саме двір: *«Тільки там. Угорі, / В місяцевім дворі, / Тихі світла стоять / Споконвіку понині»* [9, с.99]. Просторові межі топосу двору розширюються до безмежжя неба, де й мешкають господар ночі та його небесна родина. І.Нечуй-Левицький, досліджуючи світогляд українського народу в цілому та особливості різдвяних колядок зокрема, зазначав: «Обстава господарева двора має чисто міфічний характер: ми примічаємо скрізь золото на його широкому як небо дворі, як бачимо на широкому небі золоті зорі, місяць, ясне сонце і огневу блискавку» [7, с.15]. Саме такими асоціаціями сповнена й поезія В.Свідзинського, котрий лаконічно назвав усі астральні світила *тихими світлами*, звертаючи увагу на те, що вони завжди перебували і зараз знаходяться в описаному середовищі, створюючи ілюзію вічності. Таким чином, у хронотопі цього твору утверджуються природні закономірності небесних явищ, що зумовлює об'єктивізацію світу в реальний час та простір.

Універсальність художнього простору на основі індивідуально-авторського тлумачення міфологеми місяця спостерігаємо в міфопоетиці В.Свідзинського. Так, у поезії «Прийшов до саду...» двовимірний простір трансформується в нову об'єктивну реальність, що іманентно проголошує єдність світу: *«Либонь, усі світи обійшов, / Обтрусив золоту яблуню, / Пив воду з лиця місяця, / Здобув уламок веселки?»* [9, с.119]. Відбувається взаємоперетікання земної та астральної дійсності в метафізичний простір, що має трансцендентальний вимір. У символічному значенні таке поривання до небесного світила означає піднесення сили людського духу. Надреальність та умовність такого відрефлектованого автором простору стає

смыслороджующим компонентом розвитку внутрішнього світу ліричного героя по вертикалі через досягнення небесних реалій.

Переплетення земного та небесного простору має міфологічні закономірності й у поезії П.Карманського «Чогось так банно...»: *«Та годі, місяць поклав на мене / Свої холодні, важкі долоні (...)*» [4, с.129]. Рецепція місячного сяйва набуває в авторській свідомості метафізичних особливостей, переходячи з космічного стану в трансцендентний. Вихід за межі свого простору й перетікання до фізичного стану ламають природні закони й репрезентують широту міфологічного мислення українського поета, адже мова тут іде про місячне сяйво, котре в об'єктивній дійсності не має ваги й температури, але набуває їх у суб'єктивній реальності, створеній автором.

В іншій поезії митця («На гори упали важкі оксаміти») виблискування місячного сяйва на поверхні гір та моря уподібнюється до мерехтіння коштовного каміння: *«На гори упали важкі оксаміти, / Край неба займився блідю світиллю, / Грудь моря завмерла, притомлену хвилю / Обтулює місяць плащем перлоцвіту. / Сади одяглися в жалобній ризи, / Алеї повились повагою храму (...)*» [5, с.128]. Автор використовує притаманну для його стилю розлогу метафоричну картину, що на підтекстовому рівні виражає особливий символічний зміст. За спостереженням Л. Голомб, «у відповідності з поетикою символізму, що вимагала інакомовлення, сугестії, натяків на інший, невідомий світ, протилежний реальності, Карманський творить пейзажі, в яких голоси і барви життя передають таємничі потойбічні поклики, поетизують смерть» [1, с.249]. Трансцендентальне переплетення земного та небесного просторів, перенесення буденних реалій у духовну сферу утворюють собою міфологізовану дійсність, що в кінцевому результаті символізує смерть. Про це свідчить і завмирання морської стихії, і бліде світло місяця, і жалобний настрій навколишньої природи, і навіть гори, котрі в уявленні язичників «складали один із головних елементів переправи в «інший світ» [2, с.112]. Сяяння місяця метафорично зображується у вигляді плаща із коштовного каміння, яке вирізняється непорушністю і, таким чином,

наділяє небесне світило статичністю, поєднуючи його із земними реаліями. Авторський неологізм *перлоцвіт* виступає контекстуальним індикатором, за допомогою якого відбувається зближення двох полярних явищ в індивідуально-образному світі письменника.

Своєрідне бачення місячного сяйва зустрічаємо й у В.Свідзинського. У поезії «Вільготна темрява...» місяць не відразу освітлює землю, а лише поступово набуває такої здатності за допомогою *золотої ясноти*, що огортає його. Тобто місячне світло виступає відокремленим образом як властивість та основна функція нічного володаря: «*Земля здрімалася в теплі: / Склонився місяць до землі / І золотою яснотою, / Як оболонкою тонкою, / Обволікається поволі*» [9, с.24-25]. Таким чином, тут небесне протиставляється земному, але водночас ці амбівалентні явища створюють одну площину взаємодії як парадигматичну єдність. Тонка оболонка золотої ясноти, що нею обволікається лунарний образ, має містичну природу та у підтексті натяку символізує таємничість, що підсилюється асонансом звука *о*, котрий тут виконує емпатичну функцію та підкреслює свідому стилізацію під фольклор. Сяяння місяця ж протиставляється півночі, що є закономірним у традиційній світобудові: «Світло – творча сила Космосу, тоді як його антипод – Темрява – є зосередженням руйнівної енергії Хаосу» [1, с.346].

У поезії «В самоті лежу я» нічне світило знищує таку темряву, утверджуючи перемогу світла, силою якого «зберігається та оновлюється життя» [1, с.346]. «*Місяцю-косарю, / Вийди на тумани, / Під бур'яном півночі / Лезом замахни*» [8, с.101]. Образ місяця-косаря із гострим лезом створює алузію на місячний серп, що в ісламському світі інколи символізує воскресіння, а в індуїзмі – перевтілення [8, с.121]. Проводячи паралель із українським обрядовим фольклором, з яким перегукується цей вірш, можна стверджувати, що небесне світило тут набуває значення перемоги світла над темрявою. Отже, лунарний образ у В.Свідзинського сповнений особливою віталістичної сили та енергії, алегорично відтворюючи циклічність космічного буття та природні закономірності.

Своєрідним ліричним інтермеццо постає нічне світло у вірші В.Свідзинського «Відійшла ти з померхлого світу»: *«І спочило місячне сяйво / На пониклім колосі вночі, / Як голівка твоя русява / Спочивала мені на плечі»* [9, с.19]. Порівняння сну коханої із відпочинком місяця є лише поетичним засобом, проте сповнене особливого ідейного навантаження, виражаючи ніжність у почуттях ліричного героя й утверджуючи узгодженість між Всесвітом і людиною. Внутрішній світ індивідуума має астральну проекцію, віддзеркалюючи в мікрокосмі особистості безмежжя макрокосму та реалізуючи гармонійну будову Всесвіту, що й полягає в злагодженій взаємодії всіх його компонентів.

Вираження власних почуттів через астральні реалії як поєднання мікро- й макрокосмічних континуумів спостерігаємо і в поетичному творі «Холодна тиша...» В.Свідзинського: *«Холодна тиша. Місяцю надламаний, / Зо мною будь і освяти печаль мою»* [8, с.128]. Наведений приклад має меланхолійний характер і демонструє екзистенційне світосприйняття автора, що прочитується в кожному рядку цієї поезії. Самотність та тужливість ліричного героя підкреслюється образом надламаного місяця, оскільки той «символізує старіння, втрату життєвих сил, занепад творчої енергії (...)» [1, с.346]. Усі елементи цього вірша підпорядковуються його загальній настроєвості й у сукупності утворюють тривожні візії, спроектовані на особистий простір автора. Надщерблений місяць супроводжує печаль ліричного героя, розділяючи з ним його горе й підкреслюючи його самотність.

Негативними смисловими конотаціями позначена й міфологема місяця в біблійно-історичній поезії П.Карманського «В Гетсемані»: *«На небі стали продиратись хмари, / А з хмар дивився, як отверта рана, / Рум'яний місяць і багрив кервою / Вершок Голгофи»* [5, с.153]. Така метафорична картина створює алюзію на страждання Ісуса Христа на Голгофі. Кров нічного світила, пролита на гору, де був розп'ятий Син Божий, свідчить про есхатологічне світовідчуття автора й інтертекстуально співвідноситься із

муками та самопожертвою Месії заради людського спасіння, а, отже, виступає символом очищення від гріховності та духовного спасіння.

У баладі В.Свідзинського «Падає місто в імлисте море...», котру проймають апокаліптичні візії, виразно проступають біблійні ремінісценції всесвітнього потопу. Лунарний образ, що підкреслює катастрофізм та трагічність такої повені, також має амбівалентне значення початку нового життя: *«От вийшли зорі, а міста немає, / Лиш води рівно лежать, як став, / І тихо плаве, до місяця грає / Померклим сріблом парчевий рукав»* [9, с.130]. «Всі історії про повені можна розглядати як символ хаосу, в котрий занурюється людство, що порушило духовні закони природи» [8, с.197]. Світло місяця в посткатастрофічній картині на рівні підтексту набуває семантики катарсису й перемоги над хаосом, утверджуючи, таким чином, надію на духовне відродження.

Проте місяць як породження ночі також сприяє вивільненню темних сил та стає причиною їх виникнення. «Ніч – це пора, коли мерці (а вони, за повір'ям, сильніші за живих) запалюють своє світило – Місяць» [2, с.336]. Так, у поезії П.Карманського «Тямиш?..» спостерігаємо відгомін давніх вірувань: *«Ти тямиш? Місяць плив спокійно, / Жемчужний блиск голубив очі, / Неслися з царин чародійно / Містичні шепти духів ночі»* [4, с.37]. У результаті поєднання зорових і слухових образів автор створює міфологічно-містичну атмосферу, що приваблює своєю розміреністю і красою, не викликаючи страху перед потойбічними сутностями, образи яких залишаються загадковими, таємничими, підсилюючи містичність картини. Спокійний плин нічного світила, жемчужний колір його сяйва створюють відчуття реальності ірреальних подій.

У вірші «Ти тямиш сей вечір? На горах і схилах...», що ідейно й тематично перегукується з попереднім твором, надприродні сутності у сяйві місяця сприймаються людиною візуально: *«І ти, задивившись на срібло на морі, / Сказала: – З безодні йдуть духи з свічками / І шепчуть: там ліпше... – І стихла. / Над нами / Яснів блідий місяць і канули зорі...»* [5, с.130]. Ніч,

блідий місяць, духи з дна моря тут постають передвісниками й супроводжувачами смерті, що загалом відповідає прадавнім слов'янським уявленням. «Дух – безтілесна істота, яка впливає на життя людини. Духи – це переважно невидимі надприродні явища, які іноді можуть показуватися людині в образах домовика, русалки, мавки, водяника тощо» [2, с.168]. Зникнення зірок на небі, ймовірно, спровоковане приходом надприродних сутностей, які не піддаються раціональному сприйняттю і викликають страх. Місяць же як покровитель різноманітних нічних духів залишився світити над ліричним героєм і його супутницею.

Отже, образ нічного світила у поезіях В.Свідзинського та П.Карманського подається в міфологічному ключі. Так, місяць в обох поетів має амбівалентне значення: постає покровителем нічних явищ і водночас протиставляється хаосу й темряві. Виражаючи есхатологічний світогляд обох митців, лунарний образ набуває символіки гріхоочищення та нового життя. Переломлюючи багатовимірний простір, місяць також поєднує небесне та земне безмежжя по вертикалі, а по горизонталі нічне світило охоплює небесне тло як власну домівку. Екзистенційне міфомислення, притаманне обом авторам, реалізується через архетипний образ місяця, що підсилює відчуття самотності ліричних героїв, сум, тужливість та відтворює їх почуття і психологічний стан.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багнюк А. Символи українства: Художньо-інформаційний довідник / А.Л. Багнюк. – Теропіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 512 с.
2. Войтович В. Українська міфологія / В.М. Войтович. – Вид. 2-ге, стереотип. – К.: Либідь, 2005. – 664 с.
3. Голомб Л. Образ автора в поетичній системі Петра Карманського / Лідія Голомб // Голомб Л. Із спостережень над українською поезією ХІХ-ХХ століть: Збірник статей / Передм.В.Барчан. — Ужгород: Гражда, 2005. — 380с.

4. Карманський П. Ой люлі, смутку...: поезії / П.С. Карманський; упоряд. Л.Г. Голомб. – Ужгород: Поличка «Карпатського краю», 1996. – 416 с.
5. Карманський П. Поезії / П.С. Карманський; упоряд., вступне слово і прим. В.І. Лучука. – К.: Український письменник, 1992. – 374 с.
6. Міфи України: за кн. Георгія Булашева «Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях» / пер. Ю. Буряк. – К.: Довіра, 2003. – 383 с.
7. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології / І. Нечуй-Левицький. – 2-ге вид. – К.: Обереги, 2003. – 144 с.
8. О'Коннелл М., Эйри Р. Знаки и символы: иллюстрированная энциклопедия / Марк О'Коннелл, Раджи Эйри: [пер. И. Крупичевой]. – М.: Эксмо, 2009. – 256 с.
9. Свідзинський В. Живуща вода: поезії (вибрані твори) / В.Ю. Свідзинський; авт. передм. В. Коломієць. – К.: ВАТ «Видавництво «Київська правда», 2002. – 192 с.
10. Слов'янський світ. Ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та інших народів / Упорядник О.А. Кононенко. – К.: Асоц. діл. співробітництва «Укр. міжнар. культ. центр», 2008. – 784 с.
11. Хоч не рай, зате свій край: легенди і перекази Закарпаття / Упоряд. Ю.С. Чорі. – Ужгород: Карпати, 2007. – 352 с.

Т.А. ЦЕПКАЛО

АРХЕТИПИЧЕСКИЙ ОБРАЗ ЛУНЫ

В ПОЭЗИЯХ П.КАРМАНСКОГО И В.СВИДЗИНСКОГО

Статья посвящена исследованию глубинного смысла и мифологического наполнения архетипного образа луны в поэтических произведениях П.Карманского и В.Свидзинского. Анализируется интерпретация лунарного образа поэтами согласно праславянского мировоззрения и мировой мифологии. Отдельное внимание уделяется изучению индивидуально-авторского мифотворчества на основе астрального образа.

Ключевые слова: архетипический образ, мифологема, образ луны, мировоззрение, мифопоэтика, мифотворчество.

T.O. TSEPKALO
**ARCHETYPAL IMAGE OF THE MOON
IN POETRY OF P.KARMANSKY AND V.SVIDZYNSKY**

The article investigates the deep meaning and mythological content of the archetypal image of the moon in poetry of P.Karmansky and V.Svidzynsky. The moon image interpretation by both poets according to Slavonic outlook and world mythology is analyzed. Special attention is paid to individual author's myth-making based on the astral image.

Key words: archetypal image, mythologema, image of the moon, outlook, myth poetics, myth-making.

Цепкало Т.О. Архетипний образ місяця в поезіях П.Карманського та В.Свідзинського // Літературний процес: мова мистецтв і мистецтво мови : матер. V щоріч. Міжнарод. конф., 4-5 квіт. 2014р., м.Київ; редкол.: О.Є.Бондарева, О.В.Єременко, І.Р.Буніятова, С.О.Євтушенко та ін. – К.: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2014. – С.263-272.